
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 2, 2015 (год. XXIV), ISSN 2367-8585

ПОРТРЕТИ

DOCTOR HONORIS CAUSA

Prof. Dr. Dr. H. C. DAN ZAMPFIRESCU

На 23 февруари 2015 г. се състоя церемонията по връчването на почетните инсигнии на проф. д-р Дан Замфиреску, doctor honoris causa на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Званието се присъжда на румънския учен за големия му принос в защита на изключителната роля на Търновската книжовна школа за развитието на духовната култура в Югоизточна Европа през XIV–XVIII век. Проф. Замфиреску е от поколението румънски учени, извели идеята периодически да се провеждат Международни симпозиуми за Търновската книжовна школа.

Главно място в неговото научно дело са системните Евтимиеви сборници с жития и слова – Велики Чети-Минеи, които изпреварват с два века събирателското и редакторското дело на митрополит Макарий в Московска Русия. Българското книжовно строителство след 1393 г. се възприема и продължава в Румъния, Сърбия, Великото княжество Литовско и Московска Русия. Според проф. Дан Замфиреску „наследството от Търново“ е „пренесено като свята светлина в един подслон сред планините, в Рила, и оттам подхранва духа на българския народ векове наред до Паусий Хилендарски и останалите предвестници на другото Възраждане от „века на нациите“. Така „духовната епопея на Търново продължава и до днес, защото тя е безконечна епопея“.

Димитър Кенанов

**БЪЛГАРО-РУМЪНСКОТО ПРАВОСЛАВНО ЕДИНСТВО
В ТРУДОВЕТЕ НА ПРОФ. Д-Р ДАН ЗАМФИРЕСКУ
(Приветствено слово)**

Уважаеми г-н Ректор,
Уважаеми членове на Академичния съвет,
Уважаеми колеги и гости,
Скъпи професор Дан Замфиреску,

Като Ви приветствам с „Добре дошли“ на свещената търновска Света гора, от все сърце се сърадвам за удостояването Ви с превишното звание *Почетен доктор на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“*. Сигурно към сърадването се приобщават от вечността верните Ви български приятели, които не сте забравили до днес: Константин Мечев – „бай Костаки“, както е приятелското Ви обръщение към него, Страхил Попов, Павлина Бойчева и други скъпи за Вас имена. Сред тях тях не бива да забравяме и един от създателите на Великотърновската Алма Матер – балканиста проф. дфн Пеньо Русев. Той убедено търсеше изследователското съдействие на румънските си колеги и настояваше системно да се изследва духовната мощ на Търновската книжовна традиция, нейното продължение и взаимодействие с непосредствените ни северни православни съседи, в чиято Църква векове наред се служи на старобългарски литургичен език. Ето защо не е случайно, че проф. Пеньо Русев е съавтор на първата колективна монография, подготвена и издадена от великотърновски университетски преподаватели – „Мъчение на св. Йоан Нови Сучавски“ (1966). Житието е написано от Григорий Цамблак, който вгражда в текста далновидната позиция на св. търновски патриарх Евтимий за народностно-съхранителния смисъл на вярата през многовековното иноверско робство. Житието се включва в старопечатните Чети-Минеи на св. Димитрий Ростовски и оттам търновският възрожденски поет Петко Р. Славейков пренася Евтимиевата идея в поемата си „Изворът на белоногата“.

По свидетелство на проф. Надежда Драгова румънски учени подтикват българските си колеги от Велико Търново да отбележат заедно паметно събитие от историята на балканската култура – през 1971 г. се навършват 600 години от завръщането на Патриарх Евтимий от Византия в Търновград. Така се провежда Първият Международен симпозиум за Търновската книжовна школа – този авторитетен научен форум има досега вече десет издания. След професорите Йон Лаудат, Георги Михаила и В. Келару към румънските участници в симпозиумите се присъединява и проф. Дан Замфиреску. В неговите доклади убедено се защитава изключителната роля на Търновската книжовна школа за развитието на духовната култура в Юго-източна Европа през XIV–XVIII век. За него литературният старобългарски език от епохата на св. Патриарх Евтимий е „хуманистичен търновски литературен език“, който „става втори универсален език, след гръцкия, в източната култура“. Заставайки зад тези научно обосновани позиции, проф. Д-р Дан Замфиреску стъпва върху здравите основи на съвременната румънска старобългаристика, положени от проф. Емил Турдеану с отпечатаната в Париж фундаментална монография „Българската литература през XIV век и нейното разпространение в румънските земи“ (1947).

Дан Замфиреску не е само виден румънист и старобългарист, професор, издател и общественик. В продължение на десетилетия той отстоява и брани духовното си родство с великите ни предци от епохата на Търновската книжовна школа и нейните следовници в средновековна Румъния – от св. Евтимий, патриарх Търновски и Григорий Цамблак до Гавриил Урик, Нягоя Басараб и преоткривателя на византийско-българската исихастка духовна култура – св. Паисий Величковски, през XVIII век.

Главно място в научното дело на големия румънски учен са системните Евтимиеви сборници с жития и слова – Велики Чети-Минеи, които предхождат и предполагат събирателското и редакторското дело на митрополит Макарий в Московска Русия. Българското книжовно строителство след 1393 г. се възприема и продължава в Румъния, Сърбия, Великото княжество Литовско и в Московска Русия. Според проф. Дан Замфиреску „наследството от Търново“ е

„пренесено като свята светлина в един подслон сред планините, в Рила, и оттам подхранва духа на българския народ векове наред до Паисий Хилендарски и останалите предвестници на другото Възраждане от „века на нациите“. Така „духовната епопея на Търново продължава и до днес. Защото тя е безконечна епопея“.

Всички доклади и статии по проблемите на Търновската книжовна школа са събрани и издадени през 2013 г. в книгата „Нов поглед върху историята на българската култура от XIV–XVIII век“. Основната задача тук е, както заявява авторът, да се изведе и обоснове „българският принос за спасяване и продължение на християнските културни ценности в така наречената днес „Византийска Европа“ през няколкото века, последвали падането на южнодунавските земи под Османска власт“. Към тази тематика следва да се отнесе и студията „Една фундаментална книга на европейската култура“ (1991), която придружава безценното фототипно преиздание на много томната исихастка антология „Добротолюбие“ от 1793 г. – дело на св. Паисий Величковски по старобългарските преводи от епохата на Търновската книжовна школи, сверени по гръцката „Филокалия“ на св. Никодим Агиорит. При великия старец, неоисихаст и монашески строител, в манастира Нямец са били и българските предвъзрожденски книжовници йеросхимонах Спиридон Рилски и йеромонах Памво Калоферски. Вярно е доловена мисията на св. Паисий Величковски – върху основата на Православието да се изгради духовно Възраждане в противовес на извънцърковния западен Ренесанс и реформите на Петър Велики, в противовес „на Волтер и на атеистичния материализъм на Енциклопедията“. Със студията си и с издателския си успех проф. Дан Замфиреску внесе своя принос в раздвижването на научния интерес към културното строителство на св. Паисий Величковски, родом от град Полтава. През 1986 г. в Солун проф. Антон-Емил Тахиаос отпечата автобиографията на св. старец Паисий и житията за него. Голяма заслуга в преоткриването на Паисиевото книжовното дело има Православният богословски факултет на Великотърновския университет, който като свое многообещаващо начало през 1992 г. организира първата извънгранична научна конференция „Преподобни Паисий Величковски, неговата книжовна школа и

Издание на Филологическия факултет при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ културата на Югоизточна Европа”. Издадените научни изследвания намериха горещ прием в европейската научна общност, последваха ред инициативи, като конференция в Италия, изграждане на електронни ресурси в интернет и т.н.

Добре известно е, че понякога книгите имат своя дълго изстрадана съдба, каквато е напр. Отпечатаната през 2005 г. с подкрепата на Великотърновския университет енциклопедична монография на акад. Юрий К. Бегунов „Творческо наследство Григория Цамблака”. Десетилетия изминаха, за да се обнародва наскоро трудът на проф. Дан Замфиреску „Един паметник на културата на Византийска Европа: Търновските Евтимиеви Велики Чети-Минеи по ръкописи от Драгомирна и Путна” (Букурещ, 2015). Познавам и съм цитирал изследването по отдавнашния машинописен вариант от 1982 г. Разширена с нови глави и библиография, фундаменталната книга е пътеводител към съдържанието и гръцките източници на 340 текста, събрани във Великите Чети-Минеи на св. Евтимий Търновски. Преписването им в св. обители Драгомирна и Путна доказват не местния им българоцентричен характер, а благодатния им православноцентричен дух. Българоезичните Велики Чети-Минеи допринасят за централизирането на книжовните процеси през XIV век в Търновград, под грижовното крило и несъмнения богословски и писателски авторитет на св. Евтимий, патриарх Търновски, който е продължител на систематизаторското и кодификаторското дело на блаж. Симеон Метафраст във Византия от X век. В предговора на Негово високо Преосвещенство архиеп. Йоаким Джосану към изстрадания труд на проф. Дан Замфиреску с непоклатимо основание се заявява, че книгата е изпълнение на „дълг към румънското минало и към световната култура”, към „паметника, който дължим на Търновската книжовна школа на Патриарх Евтимий: грандиозния пълен славянски Чети-Миней, появил се два века по-рано от известния Чети-Миней на Московския митрополит Макарий”. Присъединяваме се към очакването и надеждата, че „трудът проправя път за фототипно издание, което, надяваме се, ще последва не след дълго време”. Става дума за отпечатването на четива от 6000 ръкописни страници, красиво изписани и богато украсени.

Уважаеми членове на Академичния съвет,
Дами и господа,

В рамките на краткото слово не е възможно да се огледа и представи значителното творческо дело на проф. Д-р Дан Замфиреску – достоен представител на съвременната румънска старобългаристика и достоен носител на званието Почетен доктор на Велико-търновския университет „Св. св. Кирил и Методий”.

Скъпи проф. Замфиреску, като Ваш читател и последовател мога с благодарност да заявя, че български учен досега не е изказвал Вашите точни и високи оценки за световното значение на Търновската книжовна школа. От все сърце молитвено Ви пожелавам Бог да Ви дава сили и вдъхновение, за да вървите дълго по пътя на голямата наука, да работите за православно българо-румънско единство и да постигате нови творчески открития!

Дан Замфиреску

**ТЪРНОВСКИТЕ ЕВТИМИЕВИ ВЕЛИКИ ЧЕТИ-МИНЕИ –
УНИКАЛЕН ПАМЕТНИК НА ВИЗАНТИЙСКА ЕВРОПА
(Академично слово)**

Уважаеми г-н Ректор,
Уважаеми членове на Академичния съвет,
Уважаеми колеги и гости,

В този ден, когато за първи път в моя над осемдесетилетен живот, съм удостоен с титлата *doctor honoris causa*, и то не от румънски университет, а от университета ”Св. св. Кирил и Методий” в съседна България, моля да ми позволите да изразя дълбоката си признателност за този щастлив момент към всички вас, но също така и към няколко близки за мен хора, които не са вече между нас. Това са скъпите ми приятели Константин Мечев, Страхил Попов и Павлина Бойчева.

Щастлив съм, че професор Василка Тъпкова-Заимова, международно признат учен, знае днес, че доверието и душевната топлина, с които е съпроводила ”моята интелектуална авантюра”, не са били

напразни. На проф. Тъпкова-Заимова дължа пълната подкрепа, която ми даде тласък да участвам три пъти в симпозиумите, посветени на Търновската книжовна школа.

Last, but not least, както казват англичаните, последно по ред, но не и по значение, държа да благодаря на човека, който ми позволи да се запозная с българския език. Убеден съм, че без този език нито един историк на старата румънска култура не би могъл да се ориентира в нея и в миналото на румънците, поради тяхната обвързаност със старобългарската култура. Надявам се, че господин Тибериу Йован, автор на класическия българо-румънски речник, споделя моята радост и се гордее със своя бивш студент, който днес е тъй високо почитан.

Трябва да спомена също веднага, че когато двамата известни събратя в науката – професорите Иван Харалампиев и Димитър Кенанов, са предложили на ръководството на университета да бъде отличен, те не са имали предвид, че ми слагат венец за финала на моя път, а са го направили със съзнанието, че увенчават дългогодишния ми непрекъснат труд. И ето, че сега мога да ви съобща скорошната поява на най-значимия ми научен принос. Той е посветен на България и на нейната култура – на страната, в която от 1963 г., откакто за първи път преминах Дунава, за да участвам в Петия международен конгрес на славистите, винаги съм се чувствал като у дома си, а не както в чужбина. Моят научен принос е посветен същевременно и на румънската култура, чиито основи са били поставени преди шест века от великия наш владетел Александър Добрия и от гениалния книжовник и творец Гаврил Урик. Те положиха основите тъкмо с това наследство, което донесоха на север от Дунава великите представители на Търновската книжовна школа. Това наследство, в което блестят съчиненията на Патриарх Евтимий, обнародвани с научно осветление според копията, оставени от румънските преписвачи. На тези румънски преписвачи дължим и копията от оригиналните произведения на Григорий Цамблак, посветени на Патриарх Евтимий и познати ни по изданията на Емил Калужняцки и Пеньо Русев и неговите сътрудници.

Нека не забравяме, че най-драгоценният плод, който се появи в резултат на този трансфер на културното наследство, са „Поуче-

нията на Нягое Басараб към сина му Теодосий”, които философът Константин Нойка обяви за ”Първата голяма книга на румънската култура”. Ще добавя също, че тази книга е написана на среднобългарски език! Онези, които гледат малко накриво към изследването на Стоян Романски от 1905 година, особено заради заглавието „Българската книжнина въ Ромъния и едно нейно произведение“, аз искам да попитам: „Вие какво бихте казали, ако великият Шекспир – неоспорим англичанин, творейки на английска територия – би написал *Хамлет* на румънски език?“ За щастие един гениален преводач от епохата на владетелите Шербан Кантакузино и Константин Брънковяну е пресъздал творбата на Нягое Басараб на румънски език, но без да анулира чрез това един факт, свързващ я за втори път с културата на съседна България. Единственият ръкопис, в който творбата се е запазила в среднобългарския оригинал, макар и само в една трета от съдържанието си, бе откупен и спасен по този начин от българския фотограф Иван Карастоянов, който после го дарява на Народната библиотека в София. На тази щастлива случайност се дължи и международната известност на книгата на румънския владетел, започнала с изданието на Петър Лавров и изследванията на руски и български от Александър Яцимирски и Стоян Романски, достигнала своята максимална известност чрез докторска дисертация на бъдещия академик Стоян Романски, защитена в Лайпциг през 1908 г. при Густав Вайганд и Аугуст Лескин.

На тази културна общност на двата народа е посветен и моят труд, който се надявам да държите скоро в ръце, за да се запознаете с най-великия паметник на българската култура от втория златен век. Този паметник аз съм го озаглавил „Търновските Евтимиеви Велики чети-минеи” – точно за да го съпоставя с подобния му паметник, реализиран два века след Евтимий в Москва от митрополит Макарий.

Това, което бе създадено в Търново от Патриарх Евтимий и неговите сътрудници в последните десетилетия на средновековната българска държава, се оказва сега – погледнато от перспективата на изминалите шест века и моя четиридесетгодишен страдален труд – една абсолютно уникална по размера си и по замисъла си творба. Нейният обем е надвишен единствено от сборниците на митрополит

Макарий, но не е надминат в хармонията и посланията на това, което са успели да направят в Търново Патриарх Евтимий и неговите ученици. Т.е., една велика антология на византийската култура, великолепно селектирана и организирана, в която към онези 350 (триста и петдесет) текста, преведени от 70 (седемдесет) книжовници, са били добавени и всичките 8 жития и похвални слова на Патриарх Евтимий, както и някои от писанията на Йоан Екзарх и Климент Охридски.

В течение на петте века, през които българската култура създаде онова, което Дмитрий С. Лихачов нарече „славянската редакция на византийската култура“, са съществували и са били познати и изследвани многобройни опити за съставяне на подобни сборници, предназначени за четене в църковния ритуал или в индивидуалния религиозен план – като се започва с известния Симеонов сборник. Но никой не е успял преди Патриарх Евтимий и неговия кръг от книжовници да систематизира, съобразно с църковния календар, един толкова голям брой текстове. Съществувал е и един опит в Сърбия – така наречените *Липлянски минеи*, в които намираме 75 заглавия, т.е. по-малко от една четвърт от тези, които влизат в състава на Търновската творба.

От друга страна, за първи път Патриарх Евтимий и Търновската книжовна школа са разделили ясно текстовете, посветени на празниците с фиксирани дати от 1-и септември до 29-и август, които образуват пет обемни тома, запазени днес в манастира Драгомирна в Северна Молдова, от текстовете, посветени на подвижните празници, сменящи се според датата на празника Пасха, започвайки с неделята на Митаря и Фарисея и завършвайки с неделята на Все светии. Тези последни текстове до Цветница намираме и в един недатиран ръкопис, за който се смята, че е от 1380–1385 г., т.е. че е съвременен на Патриарх Евтимий. Сега той се намира в Петербург, в Руската национална библиотека, в кодекс Гилфендринг 34, и аз съм му обърнал заслужено внимание в моя труд. Подобно нещо не е било създавано преди Търновската книжовна школа нито в културата на Византия, нито в някоя от другите култури от *Slavia Orthodoxa*.

В моята книга „Един паметник на културата на Византийска Европа: Търновските Евтимиеви Велики Чети-Минеи“ се намира за първи път описанието на този паметник с всичките заглавия на ориги-

нален славянски и в румънски превод, което ми позволи да сравня с това, което намираме във Византия и във всички славянски култури до Патриарх Евтимий. Доказах в една обширна глава тази уникалност на структурата и посланията на Търновския паметник посредством репродукция във факсимиле на всички описания на византийските ръкописни, които са служили на Евтимий като извори, но не и като модели. Послужил съм си за това с монументалната творба на Алберт Ерхард „Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts“ (1937). В същото време доказах, в друга глава, че този истински Тадж Махал на Старата българска култура бе пренесен на север от Дунава по времето на Александър Добрия и Гаврил Урик и бе грижливо съхранен за шест века. Понастоящем може да бъде издаден факсимилно в 8 тома, обхващащи почти 6000 страници.

Патриарх Евтимий е замислил своето творение като цитадела на християнската вяра и култура пред османската заплаха и чрез това той успява да направи така, че политическото рухване на Средновековна България от края на четиринайсети век да не означава и рухване на духовната България, или – както я нарече Дмитрий С. Лихачов – на ”Българската държава на Духа”. Тя остана до Новото време голямата реалност на югоизточния европейски свят, а Търновското дело, разпространо в Сърбия, в Атон (Света Гора), Румъния, Русия и Украйна, се превърна в благо и на румънци, и на сърби, на руснаци и на украинци, упражнявайки дълбоко влияние върху всички тези култури.

Неслучайно най-старият препис на панегирика на Светците Константин и Елена се пази в манастир Путна, Северна Румъния. Той е дело на Якоб преписвача, създаден през 1474 г. по заповед на Стефан Велики, като същият румънски владетел е поръчал изографисването в известния стенопис от Пътръуци – Намирането на Светия Кръст Господен от великия цар Константин и неговата майка, св. Елена. А Нягое Басараб е включил най-голяма част от Евтимиевия текст в своята книга за Теодосий.

Без съществуването на този Търновски прецедент не може да се разбере идеята на Московския митрополит Макарий да състави

огромния си сборник два века, след като Търновската книжовна школа престава да съществува. Но нейното наследство преминава почти изцяло в Рилския манастир благодарение на Владислав Граматик, Мардарий Рилски и др. Великите Московски Чети-Минеи се радват днес на особено внимание от страна на германската славистика, където се подновява издаването им, прекъснато в Русия в периода на Руската революция. Време е световната славистика да открие къде бе моделът и първата реализация на тази идея.

И най-вече: време е да всички признаем, че през периода, смятан обикновено за ”османско робство”, тази „България на Духа“ е блестяла пет века като велика и влиятелна действителност във ”Византийска Европа”. Точно това мисля, че съм успял да докажа в моята книга, както и в предишни доклади и студии, които събрах в тома „*Нова представа за българската културна история от XIV – XVIIIв.*“, което обосновава от своя страна решението, взето на 29 септември миналата година и станало повод за моето представяне днес пред вас.

Дами и господа,

В днешното време на велики и глобални промени, които, за съжаление, не винаги са за добро, все по-важна става ролята на народите, които все още могат да се осланят на велика жива традиция, в чието лоно се основават ценностите, според които човешкото същество е длъжно да заема първостепенното си място, отредено му в световния ред. Защото, в противен случай, може да не се наложи да отваряте Библията, за да прочете там за края на света. Хората в наше време са успели да използват силата на мисълта, за да направят възможен края на света по всяко време, с едно натискане на копчето. Обаче те не са в състояние да осъществят настъпването на Божието царство тук, на Земята, за което се молим от две хиляди години, така както ни е научил Исус Христос.

Единственият начин да се избегне всемирната катастрофа, към която светът е подтикван сега, е преоткриването на онези ценности, които въпреки всички противодействащи явления са осигурили съществуването му. Факт е, че в духовната крепост, основана от Патриарх Евтимий, съхранена от неговото дело, което пребъде през вековете, пламъкът на надеждата се запали отново, когато се създаде

университетът, взел за покровители светите братя Кирил и Методий, и когато бяха организирани международните симпозиуми, посветени на Търновската книжовна школа.

Новият исторически ход след 1989 г. трябваше да ни донесе изпълняването на нашите надежди, но за съжаление, вместо да отстрани, той увеличи точно опасностите и трудностите. Нараснаха също и нашите задължения, на всички нас, които продължаваме да вярваме в шансовете на Духа, който да спаси света, така както е мислил и Патриарх Евтимий, когато издигна своята огромна цитадела.

Този паметник е предназначен да ни припомни една епохална победа на Духа в историята: победата на българския народ, подкрепен от Евтимиевото наследство в продължение на пет века. Ние имаме сега възможността да го донесем отново в съзнанието на хората, желаещи да слушат и нещо друго освен онези „горещи новини“ („breaking news“), които съобщават само за злините по света. Аз съм убеден, че в основата на жеста, който правите днес, възнаграждавайки моя научен труд и моя посветен на победата на тези идеали живот, лежи вашето желание да възвърнете, чрез моя принос, великото Евтимиево послание и силата му от преди шест века. Тази мощ, от която са се възползвали не само българите, а цялата *Slavia Orthodoxa* и новите гърци като преки наследници на Византия, а не на последно място и румънците.

Днес светът има нужда от онази Духовна България, за която говореше Лихачов. И аз съм ѝ посветил над три десетилетия.

Не мога да завърша своята реч, без да подчертая, че в усилия ми да участвам във възкресяването на Търновското величие, съм имал подкрепата на Румънската православна църква – главен наследник и продължител на Евтимиевата традиция чрез един църковен център, подобен на Търновската книжовна школа – този в манастира Нямц на Гаврил Урик. Моята книга, която ще се публикува наскоро, се намира под знака на високи благословии и под патронажа на историческата Романска и Бакауската Епархия, създадена преди шест века от Александър Добрия.

Начело и сега се намира Неговото високосвещенство архиепископ Йоаким Джосану, автор на монументална двутомна творба, посветена на Благодестивата Света Параскева, където е успял да

докаже, че преклонението, породено във Византия през XI век, се корени в Търново и в гениалната творба на Патриарх Евтимий с нейната всепроникваща сила, превърнала го в универсална реалност през XVI и XVII в. и до наши дни благодарение на делото на румънски книжовници по времето на Петру Рареш и митрополит Макарий, по времето на Василе Лупу и митрополит Варлаам.

Благочестивата Света Параскева стана покровителка на целия православен свят, а чрез вдъхновената ѝ сила ни помага да гледаме бъдещето с повече самоувереност, въпреки че то сега прилича на откритите от астрономите черни дупки, в състояние да погълнат цялата вселена.

В създаването на онази ”Православна Република”, за която говореше преди петнадесет години Негово високосвещенство митрополит Григорий Великотърновски, безспорно стои един от шансовете на съвремието да намери себе си и да построи за нас и нашите наследници един свят, в който да може още да се живее истински. Патриарх Евтимий е между тези, които са успели да сложат основите на тази ”Православна република” преди шест века. Доказателство за това е неговото дело и този уникален паметник на цяла ”Византийска Европа”.